

7. Синиця О.О. Професійно-етична культура викладача / О.О. Синиця // Актуальні проблеми вдосконалення навчального процесу: Тези доп. та повідомл. учасн.. II конф. школи пед. майстерності Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2008. – С. 103-105.

8. Тимошенко Н. Корпоративна культура. Діловий етикет / Н. Тимошенко. - К.: Знання, 2006. - 391 с.

9. Товканець Г.В. Етика взаємовідносин та етичний кодекс в організаційній культурі вищого навчального закладу // Професійна освіта: методологія, теорія та технології. - 2015. - № 2. - С. 216 - 227.

10. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Людмила Леонідівна Хоружа; Інститут педагогіки АПН України. - К., 2004. – 46 с.

В статье рассматривается проблема формирования нравственной культуры, как составляющей профессиональной подготовки будущего учителя начальной школы. Охарактеризовано нравственное сознание учителя как диалектическую совокупность этических знаний, нравственных чувств, убеждений, свободы и идеалов, определяющих его нравственные отношения, поступки и профессиональные действия. Подчеркнуто, что моральное сознание учителя проявляется в деятельности и отношениях, включая культуру этического мышления, культуру чувств, культуру поведения, этикет как уровень приверженности правилам, регламентирующим форму, манеры, стиль, тон общения.

Ключевые слова: будущий учитель начальной школы, этическая культура, моральное сознание, профессиональная подготовка.

The article is devoted to the problem of the formation of ethical culture as a constituent part of professional training of future primary school teacher. Moral awareness of teacher has been characterized as dialectical entity of ethical knowledge, moral feelings, beliefs, will and ideals that define his / her moral relationships, behaviour and professional actions. As it has been emphasized that the moral consciousness is manifested in teacher activities and relationships, including a culture of ethical thinking, culture of emotions, culture of behaviour, etiquette as the level of commitment to the rules governing the form, manner, style and tone of communication. It has also been noted that two groups of factors affect the formation of professional ethics of teachers: social, which are naturally uniting religion, national culture, education, philosophic conceptions; economic, uniting domestic market, employment opportunities. Ethical Culture of a teacher is substructure pedagogical culture, based on professionally significant qualities of the personality, fundamental ethical values and knowledge, a sense of professional honour, duty and responsibility, the ability to follow ethical principles, norms of behaviour, professional samples and patterns of relationships in educational activities etc. The emphasis has been laid on the principles of pedagogical ethics, legitimacy, justice, the dominance of the interests of the student, honesty and integrity, respect for the psycho-physical and spiritual integrity, moral ideals, honour and dignity of the individual student, the promotion of their development during the educational process, mutual respect, trust, goodwill, tact and frankness in the relationships between the teacher and the parents or legal representatives of the student, preservation of pedagogical community honour, respect and goodwill in their attitude to colleagues, manifestation of restraint, sensitivity, kindness, creativity, ability to assimilate best practices and transfer it to others as a basis of professional competence and authority of the teacher. It has been deduced that mastering of the ethical culture principles by students promotes their comprehension of pedagogical culture values, pedagogical ethics, the formation of ethical culture of future teacher is impossible without development of his / her spiritual culture in general, the increase of intellectual potential, the involvement into direct participation in learning, production and distribution of spiritual values.

Key words: future primary school teacher, ethical culture, moral awareness, professional training.

УДК 378:373.311.3.03:[81:82]

Фенчик Оксана Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ДОСЛІДЖУВАТИ МОВНУ СПЕЦИФІКУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ В МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто питання формування у майбутніх учителів початкових класів умінь аналізувати мовну специфіку художнього твору. Автор наголошує, що розуміння художньо-естетичної сутності літератури закладається під час літературознавчої підготовки у вищій школі та має спиратися на ґрунтовну теоретичну базу в осмисленні естетичної природи словесного мистецтва. Визначає прийоми з'ясування доцільності й художньої зумовленості конкретного слова літературного тексту; звертає увагу на те, що слід визначити найвиразніші художньо-виражальні засоби, з'ясувати їх роль в ідейно-художньому змісті твору, розкрити оригінальність письменника у послуговуванні мовними засобами.

Ключові слова: літературне читання, літературознавча підготовка, майбутній вчитель початкових класів, розуміння художньо-естетичної сутності літератури, художнє мистецтво, специфіка мови художньої літератури, спостереження, стилістичний експеримент як прийоми аналізу мови художнього твору.

Постановка проблеми. На сьогодні актуальною в методиці викладання постала проблема організації уроків літературного читання. Проте слід зауважити, що, які б способи організації уроків літературного читання не обрав учитель, успіх роботи визначає його *розуміння художньо-естетичної сутності літератури як мистецтва слова*. Учитель початкових класів повинен не лише сам розуміти словесне мистецтво, але й навчити такому розумінню молодших школярів, розвивати в них чуття глибинного усвідомлення смислу художнього твору.

Таким чином, щоб доносити красу й силу мистецтва слова молодшим школярам, необхідна як фахова (методична) підготовка майбутнього педагога до викладання освітньої галузі «Мова і література», так й якісна літературознавча, оскільки художня словесність як мистецтво потребує розуміння, усвідомлення й інтерпретації на засадах літературознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ столітті різноаспектні питання щодо професійної готовності вчителя порушували у своїх дослідженнях Ш. Амонашвілі, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Звертали увагу вчителів на особливостях художньої специфіки літератури О. Білецький, О. Дорошкевич, П. Волинський, К. Сторчак.

У сучасних дослідженнях (В. Бондар, Н. Бібік, М. Вашуленко, Л. Коваль, О. Митник, С. Мартиненко, О. Савченко, Л. Хомич, Л. Хоружа та ін.) приділяється належна увага професійній компетентності вчителя початкових класів. Сучасні наукові розвідки провідних науковців вітчизняної професійної початкової освіти присвячені таким проблемам: М. С. Вашуленко (підготовка майбутніх вчителів початкових класів до формування мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів); Науменко В. О. (сучасні підходи проведення літературного читання та підготовка вчителя до формування навичок читання), О. Я. Савченко (удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів та формування читацької компетентності молодших школярів) тощо.

Незважаючи на різноаспектні дослідження професійної компетентності вчителя початкових класів, питання літературознавчого аспекту в системі фахової підготовки залишається майже не дослідженим.

Адже немає сумніву, що в сучасних умовах розвитку освіти фахова підготовка студентів до викладання літературного читання в початковій школі має спиратися на ґрунтовну теоретичну базу в осмисленні естетичної природи словесного мистецтва.

У процесі літературознавчої підготовки слід ознайомити студентів з такими ключовими поняттями, як художній твір, художнє слово, художнє мовлення, текст, структура змісту та форми тексту, зображально-виражальні засоби, мистецтво тощо. Також сформувати комплекс літературознавчих знань, умінь й навичок, які сприяють розумінню літературного твору як унікального словесно-художнього мистецтва, його сприйняттю, усвідомленню та інтерпретації. Безперечно, сформованість таких літературознавчих умінь дозволить майбутньому педагогу правильно обрати шлях аналізу художнього твору та дібрати нестандартний підхід до

осмислення мистецького явища.

Мета статті. Оскільки літературознавча підготовка охоплює широкий спектр питань, то метою написання цієї статті є окреслення змісту формування в майбутніх вчителів початкових класів умінь роботи над словом у художньому контексті.

Результати дослідження. Література як мистецтво слова, а художній твір як вияв цього мистецтва, діє на почуття людини й водночас на її свідомість. Автор використовує мову як засіб втілення свого задуму та силою художнього слова емоційно впливає на читача. Проте, як слушно зауважив Б. Степанишин, лише той зазнає естетичної насолоди від сприймання мови художнього слова, хто робить це осмислено.

У літературному творі виділяють три взаємопов'язаних між собою рівні, називають їх також рівнями аналізу: мовний або мовностилістичний рівень (текстовий) – це словесна тканина («одяг») твору; образний і жанрово-композиційний рівень; проблемно-тематичний рівень. Взаємозв'язок між рівнями виявляється в тому, що мова служить формою для образу, а образ відповідно виступає формою до ідейного змісту. Всі рівні об'єднує в одне ціле образ автора [4, с.221].

Мова є основним матеріалом, першоелементом художнього тексту. Що вільніше володіє нею митець, що переконливіше віддзеркалює картини буття, сюжетні події, композицію, вчинки і поведінку героїв, то вірогідніше й глибше висвітлює власний ідейний задум, досягаючи органічної взаємодії змісту і форми.

Аналіз мовної специфіки художнього твору – один із найскладніших етапів його вивчення, але важливий. Адже, як слушно зазначає О. А. Галич, «художнє мовлення у складі літературного твору виступає як зовнішня його форма, тобто як конкретно-чуттєва словесна оболонка, в якій втілюється зміст твору, за допомогою якої відтворюються образи й події, про які йдеться у творі, передається авторське ставлення до них» [2, с.176]. Проте, як свідчать спостереження, у студентів занижена увага до мовної структури твору, вони не бачать зв'язку між словесною семантикою та ідейно-тематичним змістом твору. Мабуть, тому під час проведення пробних уроків літературного читання, мова в контексті аналізу художньої твору залишається майже не дослідженою. Як наслідок, аналіз твору проводиться не з погляду діалектичної єдності змісту і форми, як одного з найважливіших законів мистецтва.

Тому необхідно на практичних заняттях з дитячої літератури знайти час, щоб простежити зі студентами художньо-мовленнєву організацію твору.

Дослідження мовної своєрідності певного художнього твору доцільно розпочати із загальної оцінки його мови й образного багатства. У епічному творі слід прокоментувати пейзажні, портретні й інтер'єрні описи, особливо коли вони поєднують у собі зовнішній та внутрішній ракурси відображення. Охарактеризувати мову персонажів, зосередити увагу на тематиці їхніх висловлювань, на словникові, особливостях побудови фраз, інтонації, образності.

Варто дослідити, як змінюється мова героя під впливом певних об'єктивних чи суб'єктивних чинників. Необхідно разом зі студентами простежити, як за допомогою слова письменник творить образ, формує структуру твору, щоб якомога колоритніше, виразніше зреалізувати ідейний задум. Звертаємо увагу й на те, що художнє мовлення – особливе, воно відрізняється від повсякденного. Так, різний характер мають слова в контексті: *Жайворонок* – невеликий горобцеподібний птах. Сивий *жайворонок* kleпче срібні дзвони в небесах (А.Малишко). Звертаємо увагу, що ті ж самі слова, які ми вживаємо щодня, набувають у літературному творі спроможності передати набагато більше, ніж у побуті. Власне, слово перетворюється на образ.

Послуговуючись словом, митець формує образ світу, образи-персонажі, твір загалом.

Конкретні спостереження над мовою твору, відомості про багатозначність слова, його естетичну функцію підведуть студентів до усвідомлення того, що слово (завдяки своїй багатозначності) у контексті часто набуває переносного значення, яке визначають терміном троп. Слід пояснити, що в основі виникнення тропа лежить співзв'язок двох явищ, одне з яких слугує для потлумачення другого. Отже, троп має насамперед пізнавальне значення, сприяючи глибокому осмисленню нових життєвих явищ, що потрапляють у поле зору людини. Колоритність художньої картини, її емоційність також зумовлюються тропами. Проте не слід тільки визначати тропи, а й конкретно з'ясувати їх призначення й роль у створенні художньої картини, в «забезпеченні» образності загалом. Це дозволить студентам усвідомити пізнавальне і суб'єктивно-оцінне навантаження тропів, оцінити специфіку індивідуального стилю письменника.

Важливо показати студентам, як визрівав авторський задум, як письменник шукав найвагоміше слово, щоб переконливо змалювати життя. Вони повинні усвідомити, що «справжні шедеври мистецтва є результатом великої праці» [6, с. 200]. Проте слід взяти до уваги методичні настанови В. Марка, який наголошував, «не можна чинити насилля над художнім словом, а, навпаки, треба допомогти учням перейнятися його таємною й місткістю. Щоб аналіз не перетворювався на монотонну, схематичну операцію, необхідно використовувати різні способи, зважаючи на особливості самого твору і керуючись конкретною метою вчителя» [3, с.41].

Сучасна наука пропонує різноманітні прийоми з'ясування доцільності і художньої зумовленості конкретного слова літературного тексту, які також доцільно впроваджувати під час аналізу твору з молодшими школярами, розглянемо деякі з них:

Виділення ключового слова кожної строфи. Цей прийом доцільний на початковому етапі навчання аналізу ліричних творів, оскільки формує вміння «бачити» художні образи в системі ліричного твору, «побачити» цілісну картину словесно-художньої тканини, а через неї усвідомити ідею твору.

Визначення емоційної домінанти кожної строфи та визначення настрою, з яким треба прочитати рядки (пошук слів, якими передано стан,

почуття ліричного героя; визначення причини переживання такого почуття).

«Тлумачнє читання» або читання тексту під «лінгвістичним мікроскопом» (прийом зосереджує увагу учнів на художніх засобах, формує вміння розпізнати їх, виділяти із словесно-художньої тканини всього тексту). До прикладу, у процесі аналізу вірша М. Рильського «Зимовий ранок», читаємо кожну строфу під «лінгвістичним мікроскопом», зупиняючись на висловах «*дрімає білий ліс*», *місяць... «алмази сипле*», «*сиві хмароньки дивуються*», «*ліс бачить крізь сон*», «*ліс шепче казки*», щоб пояснити ці образи з погляду їх семантичного наповнення.

Спостереження за фонетичними особливостями (звуковим оформленням, звуковими повторами, звуконаслідування). Аналізуючи поезію М. Вінграновського «Грім», звернути увагу учнів на те, як поет користується звуковими повторами для створення поетичної картини грому: *Була гроза, і грим гримів, він так любив гриміти* (гр-гр-гр - передають відчуття грому, його життєдайну силу).

Спостереження за морфологічним складом речень: іменники виразно змальовують явище природи; прикметники звертають увагу читача на образних ознаках; дієслова допомагають сприйняти картину у динаміці.

Спостереження за особливостями художнього синтаксису (будова речень, риторичне звертання, запитання; оформлення інтонації речень: знак оклику, запитання, трикрапка).

Стилістичний експеримент. Цей прийом використовуємо з метою усвідомити особливу виразність, точність, красу художнього тексту та відчувати естетичну насолоду від вдало обраного автором слова чи вислову. Для цього пропонуємо *такі завдання:* вставити пропущені слова, а потім порівняти учнівський текст з авторським; дібрати одне слово з синонімічного ряду, яке, з їх погляду, найбільш органічно вписується в текст; прокоментувати емоційне наповнення певного слова; з'ясувати значення конкретного слова за контекстом.

У процесі спостереження над мовною специфікою та стилістичного експерименту студенти доходять висновку, що звичайне мовлення перетворюється на текст літературного твору за умови, коли його прямий зміст набуває спроможності бути виразником іншого, не переданого словами змісту, який впливає насамперед на почуття читача, сприяє формуванню його смаків і моральних орієнтирів.

Слід наголосити, що аналізуючи образне слово, слід передусім показати його доречність в ідейно-художньому змісті твору, розкрити оригінальність письменника у послуговуванні мовними засобами. Немає потреби при цьому детально коментувати всі художні засоби, особливо епічного твору. Достатньо опрацювати найвиразніші і з'ясувати їх роль у мистецькому світі літературного явища. Проте студенти повинні усвідомити, якщо під час читання зовсім не прагнути помічати поетичності й мелодійності мови твору, то таке сприйняття не забезпечить глибокого розуміння тексту, не сформує відповідного емоційного

враження. І як наслідок - вони не зможуть розвивати в молодших школярів чуття глибинного усвідомлення смислу художнього твору.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, слід зазначити, що молодші школярі на уроках літературного читання поступово починають осягати мову художнього твору, тому майбутні вчителі повинні вільно орієнтуватися в питаннях мовної специфіки словесно-художнього мистецтва: вміти характеризувати мову дійових осіб, тропи, лексичну, структурно-синтаксичну специфіку літературного явища тощо. Уважне ставлення до художнього слова в майбутньому дозволить їм сформулювати читацьку компетентність учнів початкових

класів, яка є базовою складовою комунікативної та пізнавальної, виховувати вдумливих читачів, які здатні правильно оцінити мистецьке явище та отримати насолоду від спілкування з мистецтвом слова.

Літературознавчу підготовку вчителів початкової школи наразі забезпечує курс «Дитяча література» та частково «Методика навчання літературного читання». Проте, на нашу думку, доцільно ввести спецкурс «Основи літературознавчого аналізу».

З огляду на зазначене, перспективою подальшого дослідження вбачаємо в розробці програми відповідного курсу, що спрямований на формування літературознавчої компетентності у системі професійної підготовки вчителів початкової освіти.

Список використаних джерел

1. Базиль Л. Літературознавча діяльність учителя у системі шкільної літературної освіти / Л.Базиль // Українська мова і література в школі. – 2013. – № 5. – С. 20-25.
2. Галич О. А. Теорія літератури: підручник / О. А. Галич, В. М. Назарець, С. М. Васильєв; ред.: О. А. Галич. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
3. Марко В. Основи аналізу літературного твору (Стаття перша) / В. Марко // Дивослово. – 1998. – № 10. – С. 38 – 41.
4. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник / За ред. д.п.н, проф., чл.-кор. Н.Й.Волошиної. – К.: Ленвіт, 2002. – 344 с.
5. Науменко В.О. Вибір прийомів аналізу віршів пейзажної лірики/ В. Науменко // Початкова освіта – 2007. – № 42. – С.2-5.
6. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. / Пасічник Є.А. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.

В статье рассмотрены вопросы формирования у будущих учителей начальных классов умений анализировать языковую специфику художественного произведения.

Автор отмечает, что понимание художественно-эстетической сущности литературы закладывается в процессе литературоведческой подготовки студентов университета - будущих учителей, и должно опираться на фундаментальную теоретическую базу в осмыслении эстетической природы словесного искусства. Определяет приемы выяснения целесообразности и художественной обусловленности конкретного слова литературного текста; обращает внимание на то, что достаточно рассмотреть некоторые изобразительно-выразительные средства, выяснит их роль в идейно-художественном содержании произведения, раскрыть оригинальность писателя в отборе языковых средств.

Ключевые слова: *литературное чтение, литературоведческая подготовка, будущий учитель начальных классов, понимание художественно-эстетической сущности литературы, художественное искусство, специфика языка художественной литературы, наблюдение, стилистический эксперимент как приемы анализа языка художественного произведения.*

The problem of literary reading lessons organization is relevant in the teaching methodology today. But it should be noted that which ways of literary reading lessons organizing would not be chosen by the teacher, work success determines his understanding of artistic and aesthetic essence of literature as an art of expression. Primary School Teacher must understand not only the verbal art, but also to teach understanding that primary school children to develop their sense of deep awareness of the meaning of art.

The article deals with the formation the skills to analyze the linguistic specific of the work of art for the primary school teachers

The author emphasizes that understanding the artistic and aesthetic essence of literature literary laid during training at high school, and should be based on a sound theoretical basis in understanding the aesthetic nature of literary art. Defines methods of ascertaining the feasibility and art conditionality of the specific word of the literary text; draws attention to the fact that it is enough to process the artistic and expressive tools; clarify their role in the ideological and artistic content of the work and reveal the originality of writer in using linguistic resources.

Keywords: *literary reading, literary education, future primary school teacher, artistic and aesthetic understanding of the essence of literature, art, language specificity of literature, observation, experiment as a techniques of stylistic language analysis.*